

KOROŠKA V ODLOČILNEM LETU 1920: DELOVANJE PLEBISCITNE KOMISIJE

Darko FRIS

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: darko.fris@um.si

Janez OSOJNIK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: janez.osojnik1@gmail.com

Gorazd BAJC

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: gorazd.bajc@um.si

IZVLEČEK

Avtorji na podlagi preučevanja zlasti neobjavljenih primarnih virov, ki jih hrani osrednji britanski arhiv v Londonu, The National Archives, predstavijo delovanje medzavezniške Plebiscitne komisije, ki je na območju, kjer je bil izveden koroški plebiscit, delovala med julijem in novembrom 1920. Izpostavijo tudi težave s katerimi se je komisija soočala. Na tem mestu velja opozoriti na delovanje generala Rudolfa Maistra, ki ga omenjeni viri ne prikazujejo v najbolj pozitivni luči.

Ključne besede: Celovec, Koroška, junij–november 1920, Plebiscitna komisija, Sydney Capel Peck, Rudolf Maister, plebiscit, Velika Britanija, diplomacija

LA CARINZIA NELL'ANNO DECISIVO 1920: IL FUNZIONAMENTO DELLA COMMISSIONE PER IL PLEBISCITO

SINTESI

Sulla base dello studio delle fonti primarie inedite conservate presso l'Archivio principale britannico a Londra, i The National Archives, gli autori presentano il lavoro della Commissione inter-alleata per il plebiscito che operava nell'area in cui si svolgeva il plebiscito carinziano nel periodo tra luglio e novembre 1920. Descrivono anche i problemi che la Commissione dovette affrontare. Mettono inoltre in evidenza le attività del generale Rudolf Maister, il quale nelle menzionate fonti non viene presentato in una luce molto positiva.

Parole chiave: Klagenfurt, Carinzia, giugno–novembre 1920, Commissione per il plebiscito, Sydney Capel Peck, Rudolf Maister, plebiscito, Gran Bretagna, diplomazia

UVOD¹

Po koncu prve svetovne vojne sta si južni del dežele Koroške v sklop svojih držav poskušali priključiti novonastali državi Republika Nemška Avstrija in Država Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki se je prvega decembra 1918 združila s Kraljevino Srbijo in Črno Goro v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS). Svoje interese, tudi ozemeljske, na tem območju je imela tudi Italija, saj je po vojni pridobila Trbiž. Do januarja 1919 sta o usodi spornega ozemlja odločali obe omenjeni novonastali državi, nato pa je v dogajanje posegla mednarodna diplomacija najpomembnejših držav zmagovalk prve svetovne vojne, ki so na pariški mirovni konferenci na novo zarisovale meje evropskih držav. Za ozemlje Celovške kotline so določile izvedbo plebiscita, na katerem bi se prebivalci tega območja sami odločili, v kateri državi želijo živeti. Izvedla ga je mednarodna Plebiscitna komisija.²

Delo Komisije, ki je na območju, kjer je bil izveden koroški plebiscit, delovala med julijem in novembrom 1920, so obravnavali avtorji, ki so preučevali izvedbo plebiscita na Koroškem oktobra 1920. Thomas M. Barker (1984) omenja na nekaj straneh bistvene zadeve v njenem delovanju. Podrobneje je njeno delo predstavil Martin Wutte (1985). Tamara Griesser Pečar je v svoji doktorski disertaciji iz leta 1973 (v knjižni obliki je izšla leta 2010) največ pozornosti posvetila vprašanju delovanja žandarmerije in odprtja demarkacijske linije med obema conama. Ivan Tomšič (1935 in 1970) je med drugim obravnaval delo Komisije s pravnega vidika ter primerjal, ali se je dosledno držala določil, sklenjenih v saintgermainski mirovni pogodbi. Površno je delovanje Plebiscitne komisije predstavljeno v delu, pod katerega se je podpisal Marjan Kos (1990).

Delovanje medzavezniške Plebiscitne komisije smo želeli podrobneje preučiti in v ta namen smo analizirali zlasti neobjavljene primarne vire, ki jih hrani osrednji britanski arhiv v Londonu, *The National Archives*. Želeli smo tudi izpostaviti težave s katerimi se je Komisija soočala, na primer odnos do generala Rudolfa Maistra. Britanski viri nam namreč ponujajo poleg zapisnikov sej Komisije tudi vpogled v korespondenco med britanskim predstavnikom v njej in svojim Zunanjim ministrstvom, *Foreign Office*om. Na podlagi tega lahko ugotovimo doslednost britanskega predstavnika glede pošiljanja podatkov o stanju na terenu, njegova opažanja in interne komentarje funkcionarjev britanskega Zunanjega ministrstva. To je še posebej zanimivo zaradi dejstva, ker je britanski predstavnik marsikdaj predstavljal jeziček na tehtnici pri sprejemanju sklepov komisije.

1 Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Preteklost severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom* št. P6-0138 in raziskovalnih projektov *Kontemporalnost razumevanjskega konteksta ter izražanje osebne in družbene svobode* št. J7-8283 ter *Kultura spominjanja gradnikov slovenske države* št. J6-9354, ki jih financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

2 O dogajanju na Koroškem po koncu prve svetovne in diplomaciji na pariški mirovni konferenci glede tega območja med drugim Grafenauer, 1970; Griesser Pečar, 2010; Lederer, 1963; Ude, 1970; Wutte, 1985.

SESTANKOVANJA IN SKLEPI PLEBISCITNE KOMISIJE

Plebiscitna komisija je bila oblikovana do aprila 1920 in je sprva delovala v Parizu,³ na terenu pa se je, kot bo to še moč videti, prvič sestala 21. julija. Svoje naloge je vsekakor zaključila z izvedbo plebiscita oktobra in predajo uprave cone A Avstriji novembra istega leta. Velja še omeniti, da plebiscitnega območja niso upravljale antantne enote, kar ni veljalo za vsa plebiscitna območja po prvi svetovni vojni, kot na primer v Zgornji Šleziji (Roland L'Estrange, 1922, 119).

Komisijo je sestavljalo pet članov: britanski predstavnik polkovnik Sydney Capel Peck, francoski grof Louis Charles de Chambrun, italijanski princ Livio Borghese, Avstrijo je zastopal Peter Pirkham, Kraljevino SHS pa najprej srbski geograf in antropolog Jovan Cvijić,⁴ nato pa nekdanji srbski poslanik na Dunaju in pravnik Jovan Jovanović. Združene države Amerike niso imele svojega predstavnika v Komisiji, saj senat do tedaj ni ratificiral saintgermainске pogodbe (Barker, 1984, 154).⁵

Za predsednika Komisije je britanska diplomacija predlagala polkovnika Pecka. Že v zadnjem mesecu leta 1919 se je britanska diplomacija obrnila nanj, ko je služboval kot predstavnik britanske misije na Reki. Alexander Wigram Allan Leeper, uslužbenec britanskega zunanjega ministrstva in eden izmed najboljših poznavalcev razmer na Balkanu, ga je po navodilih *Foreign Officea* povabil, da bi zastopal britansko stran v Plebiscitni komisiji. Peck mu je 6. decembra odgovoril, da je pripravljen sodelovati, a obenem izrazil potrebo po povišanju njegovega čina, v primeru da bi bila to komisija, sestavljena iz vojaških predstavnikov. S problemom prenizkega čina v primerjavi s francoskim in italijanskim predstavnikom se je namreč, kot je to omenil, soočal že na Reki. Peck je Leeperja še prosil za ustrezne zemljevide in literaturo, da bi lahko naštudiral problem, omenil pa je še, da ne obvlada nemškega jezika.⁶

Člani Konference ambasadorjev (*Conference of Ambassadors*), ki je delovala v Parizu z namenom uveljavljanja mirovnih pogodb in posredovanja zaradi teritorialnih sporov med državami Srednje Evrope (Osmanczyk, 2003, 434), so v sredini marca 1920 menili, da bi bilo treba izvesti plebiscit čim prej, a so se zavedali omejitev, ki so izhajale iz mirovne pogodbe z Avstrijo. Edward George Villiers Stanley, Lord Derby, ki je opravljal funkcijo britanskega poslanika v Franciji, je predlagal, da bi predsednik Plebiscitne komisije postal britanski predstavnik, s čimer naj bi se neformalno strinjal tudi francoski zunanji minister.⁷ Derbyjev predlog je bil sprejet do 29. aprila, ko je Konferenca ambasadorjev razpravljala o nekaterih predlogih v zvezi s plebiscitnim območjem. Do različnih pogledov je prišlo med britanskim in francoskim predstavnikom glede vprašanja odprave vojaškega nadzora na meji med conama. Derby se je zavzemal za njeno odpravo in za svoboden pretok ljudi

3 TNA FO 893/3/9, Notes of a Meeting held at Quai d'Orsay, 12. 4. 1920.

4 Kot omenja Stanislav Sretenović (2011, 32–33), je bil Cvijić eden izmed najbolj mednarodno priznanih članov jugoslovanske delegacije v Parizu, ki je sodeloval tudi v Teritorialni komisiji. Njegove argumente naj bi njegovi sodobniki obravnavali kot dobro utemeljene.

5 O Cvijiću in Jovanoviću na primer Gačić, 2017, 73, 172–173.

6 TNA FO 608/43/3, 21152, Klagenfurt Plebiscite Commission, Col. Peck to Mr. Leeper, 6. 12. 1919.

7 DBFP, I/XII, No. 126: 157–158, The Earl of Derby (Paris) to Earl Curzon (No. 297), 15. 3. 1920.

med conama, medtem ko je francoski predstavnik menil, da bi tak ukrep povzročil prihod avstrijske valute v cono A, kar bi škodovalo finančnemu stanju in gospodarski politiki Kraljevine SHS v coni A. Kljub francoskemu ugovarjanju je bil predlog o odpravi nadzora sprejet. Tako sta bila poleg svobodnega pretoka ljudi omogočena svobodno trgovanje med conama in izvoz oziroma uvoz pridelkov, kar je pred tem prepovedovala jugoslovanska uprava cone A.⁸ Že iz tega je bila razvidna francoska podpora jugoslovanski strani, medtem ko so Britanci skušali obdržati vsaj navidezno bolj nevtralno stališče.

Na isti seji so sprejeli še nekaj sklepov. Vsem, ki so imeli pravico glasovanja na plebiscitu, je bila omogočena vrnitev v svoje cone. Konferenca ambasadorjev bi morala avstrijsko in jugoslovansko vlado pozvati, da bosta jamčili varnost tistih, ki bi se vrnili. Lokalne oblasti v obeh conah bi hkrati morale predložiti Plebiscitni komisiji spisek oseb, ki so bile bodisi izgnane iz območja obeh con bodisi so samovoljno zapustile ta prostor in so se vrnile ali pa še ne. Nadalje so sklenili, da se mora vse premoženje, ki je bilo zaseženo po 3. novembru 1918, povrniti prvotnim lastnikom, vsi zakoni, ki so določali zasego, pa bi se razveljavili. Avstrijski in jugoslovanski član Komisije bi lahko le prisostvovala v pogovorih, ne bi pa imela pravice glasovanja. Po drugi strani bi bila pooblaščenca s strani njunih vlad, da bi potrejevala sprejete sklepe Komisije. Glede prisotnosti vojaških enot Avstrije in Kraljevine SHS je Konferenca ambasadorjev sklenila, da morajo vojaške oblasti Komisijo tri dni po njenem prihodu obvestiti o številu in stanju vojsk v conah ter tudi o stanju policijskih enot, ki so se v tem času že začele sestavljati. Na seji Konference ambasadorjev so podvomili o uspešnem delovanju policijskih enot, zato so sklenili, da bi v primeru njihove neuspešnosti v bodoče sprejeli nove ukrepe o njihovem položaju.⁹ Še pred tem sestankom so sklenili, da morajo predstavniki Komisije zmanjšati osebje na najmanjše možno število zaradi slabega stanja v Avstriji.¹⁰ Iz zapisanega je jasno, da so želeli zavezniki omejevati pristojnosti članov obeh sprtih strani oziroma bi bili slednji v podrejenem položaju.

Pri zgoraj navedenih sklepih Konference ambasadorjev je jugoslovanska vlada izrazila pomisleke glede treh zadev. Podobno kot je opozorila francoska stran, se je bala, da bi odprtje meje povzročilo vdor avstrijske valute v cono A, kar bi destabiliziralo tamkajšnje finančno stanje. Jugoslovanska vlada je predlagala, da bi sama sprejela ukrepe o omejevanju vdora avstrijske valute. Menila je tudi, da bi glede na mirovno pogodbo jugoslovanske čete morale biti prisotne v coni A, prav tako pa bi morala avstrijski in jugoslovanski predstavnik v Komisiji dobiti pravico do glasovanja. Ti predlogi srbske vlade so bili zavrnjeni z argumentom, da je bilo o njih že dosti diskusije v preteklih mesecih. Glede zadnjega predloga je francoski predstavnik Jules Cambon menil, da je bil v saintgermainski pogodbi zapisan le sklep, ki je dovoljeval avstrijskemu in jugoslovanskemu predstavniku navzočnost o sklepanju odločitev o conah, v katerih se je izvajala uprava na podlagi zakonov njunih držav, odločitve pa bi bile sprejete z večino. Cambon je opozoril, da mirovna pogodba ni nikjer

8 TNA FO 893/3/12, Notes of a Meeting held at Quai d'Orsay, 29. 4. 1920; cfr. DBFP, I/XII, No. 147: 179–180, The Earl of Derby (Paris) to Earl Curzon (No. 520), 29. 4. 1920.

9 TNA FO 893/3/12, Notes of a Meeting held at Quai d'Orsay, 29. 4. 1920.

10 TNA FO 893/3/9, Notes of a Meeting held at Quai d'Orsay, 12. 4. 1920.

določala, kateri člani Plebiscitne komisije lahko glasujejo o sklepih,¹¹ Peck pa je menil, da bi v primeru zavrnitve že določenega sklepa o pravicah jugoslovanskega in avstrijskega člana Komisije bilo najbolj pošteno, da bi lahko oba glasovala o vseh odločitvah, ki bi jih sprejemala Komisija, čeprav se je zavedal, da je to v nasprotju z mirovno pogodbo.¹²

Saintgermainška pogodba je stopila v veljavo 16. julija 1920, to pa je pomenilo, da je Plebiscitna komisija lahko začela z delom na terenu. Na terenu se je prvič sestala 21. julija. Njen sedež je bil v Celovcu.¹³ Sestanek je bil otvoritvene narave. Na njem je Peck predlagal ustanovitev sekretariata, vsaka od zastopanih držav pa bi predlagala svojega člana v njem. Sekretariat bi se ukvarjal s pisarniškim delom in vprašanji, ki bi bila naslovljena na Komisijo in se ne bi dotikala kakšne izmed posebnih njenih sekcij. Kot prvo nalogo Komisije je poudaril določitev mej Celovške kotline, za kar bi poskrbel Geografski komite, v katerega bi vsak izmed komisarjev predlagal po enega člana.¹⁴

Dan kasneje so člani Plebiscitne komisije preučili britanski predlog o organizaciji njene delovanja, ki so ga nato tudi sprejeli. Ustanovljeni so bili administrativni organi na treh ravneh delovanja, in sicer Posvetovalni administrativni svet (*The Advisory Administrative Council*), okrajni sveti (*The District Councils*) in občinski sveti (*The Commune Councils*). Prvi je štel tri člane, in sicer po enega britanskega, francoskega in italijanskega. Njegova glavna naloga je bila poročanje Komisiji o upravi obeh con (policijski, finančni in sodni upravi, komunikacijah, izobraževanju ter cerkveni organizaciji). Posebno pozornost je moral posvetiti temu, da ne bi nihče od oseb, ki so bile v svojih službah v neposrednem stiku z ljudmi (v javnih službah in duhovniki), izkoriščal položaja za politično agitiranje. Poleg tega je opravljal nalogo vodenja sej sodišča nižje stopnje (t. i. *Police Court*), ki je bilo pooblaščen za obravnavanje kršitev, ki bi ovirale delo Komisije, kot so na primer neupoštevanje njenih odredb, preprečevanje njenega dela in ponarejevanja glasovnic. Pristojnost za izrekanje kazni je bila v rokah Plebiscitne komisije.¹⁵

Okrajni sveti so prav tako šteli tri člane, in sicer po enega britanskega, francoskega in italijanskega. Predstavnik Kraljevine SHS je predlagal, da bi v njih delovala še po en avstrijski in jugoslovanski predstavnik, a ostali predstavniki Komisije niso odobrili tega predloga. Cvijić je še opozoril, da bi lahko imeli okrajni sveti težave pri delovanju zaradi neznanja slovenskega jezika, zato je predlagal slovenskega tolmača, Komisija pa je odločila, da bodo priskrbeli tolmača le, če bo to potrebno.¹⁶ Okrajni sveti so predstavljali vmesno točko med Posvetovalnim administrativnim svetom in občinskimi sveti. Po eni strani so nadzirali upravo v občinah in posvečali pozornost morebitnemu političnemu agitiranju, po

11 TNA FO 893/6/1, Notes of a Meeting held at Quai d'Orsay, 6. 7. 1920.

12 TNA FO 371/4626 C 147/147/3, Klagenfurt Commission, 3. 7. 1920.

13 TNA FO 371/4627 C 2136/147/3, Klagenfurt Plebiscite Commission. Telegram (en clair) from Colonel Peck (Klagenfurt), 22. 7. 1920.

14 TNA FO 895/1, Klagenfurt Plebiscite Commission: First Meeting of the Inter-Allied Plebiscite Commission, 21. 7. 1920.

15 TNA FO 371/4627 C 3206/147/3, Organisation of the Plebiscite Area. Memorandum: Organisation of carrying out the Plebiscite in the Klagenfurt Basin, 30. 7. 1920.

16 TNA FO 895/1, Klagenfurt Plebiscite Commission: Second Meeting of the Inter-Allied Plebiscite Commission, 22. 7. 1920.

drugi strani pa so nadzorovali delo občinskih svetov in skrbeli za organizacijo plebiscita. V bistvu so nadzorovali in usmerjali delo občinskih svetov.¹⁷

Slednji so šteli šest članov: trije avstrijski in trije jugoslovanski. Člani naj bi bili izbrani iz vrst lokalnega prebivalstva. V primeru, da bi katera od obeh strani predlagala predstavnika, ki ni izvirail iz plebiscitnega območja, bi se o njegovi ustreznosti odločili okrajni sveti. Vsak občinski svet je moral imenovati svojega vodjo in sekretarja. Eno od teh funkcij je opravljal jugoslovanski, drugo pa avstrijski član sveta, v vseh svetih na plebiscitnem območju pa je moralo biti razmerje med jugoslovanskimi in avstrijskimi vodji enako (enako je veljalo glede funkcije sekretarja). Na sejah sveta sta morala prisostvovati vsaj dva predstavnika posamezne strani, odločitve pa so bile sprejete na podlagi večine. V primeru, da je niso mogli doseči, se je namesto njih odločil okrajni svet. Glavne naloge občinskih svetov so bile: sestava glasovalnih list, organiziranje volišč in izdaja ter potrjevanje identifikacijskih izkaznic. Pri svojem delu je lahko od lokalne uprave zahteval vpogled v vso dokumentacijo, ki jo je potreboval za svoje delo.¹⁸

Dne 27. julija je francoski predstavnik Chambrun predlagal ustanovitev kordona okoli Celovške kotline, kar bi pomenilo, da bi njeno severno mejo varovala avstrijska vojska, južno pa jugoslovanska, plebiscitno območje pa bi delovalo kot celota, saj so že prej sprejeli sklep o odprtju demarkacijske črte. To naj bi se zgodilo prvega avgusta, a je Cvijić zahteval, da se odprtje zamakne za dva dni, saj naj ne bi bil še pooblaščen za razpravo o tem problemu s strani jugoslovanske vlade, bi jo pa v tem času seznanil z razlogi za odprtje črte. Chambrun je poleg prostega pretoka ljudi med obema conama predlagal, da bi na mejah plebiscitnega območja uvedli strog pregled in bi »nezaželenim« ljudem prepovedali vstop vanj. Izvajali bi tudi nadzor nad dobavo orožja in izvoza hrane. Sklep o ustanovitvi kordona je bil sprejet, glede izvoza hrane pa sta avstrijski in jugoslovanski predstavnik menila, da bi ga najlažje nadzorovali z vzpostavitvijo carinarnic. Peck je glede tega komentiral, da je treba iskati kratkoročne rešitve. Komisija je na isti seji sprejela tudi sklep o postopnem vračanju tistih, ki so bili izgnani ali so samovoljno zapustili plebiscitno območje.¹⁹

Jugoslovanska stran ni bila navdušena nad možnostjo odprtja demarkacijske črte, s čimer je ovirala delo Komisije. To se je izkazalo tudi 4. avgusta 1920, ko je Peck predstavil razmere na terenu. Pri tem je ugotovil, da v nasprotju z avstrijsko stranjo jugoslovanska ni sprostila meje med conama, omenil pa je še incident, ko je bil eden izmed britanskih predstavnikov pozvan k plačilu carine. Peck je na podlagi neupoštevanja sklepov Plebiscitne komisije menil, da si Kraljevina SHS ne želi svobodnega in poštenega plebiscita. Cvijić se je branil pred kritikami in je sprva dejal, da je opozoril stražarje, vpletene v omenjen incident, a so mu ti dejali, da so delovali po ukazih. V nadaljevanju je Cvijić predstavil predlog jugoslovanske vlade, ki bi bila pripravljena v sprostitev meje, a to pod pogojem, da bi na mejah ostale policijske enote, ki bi nadzorovale izvoz moke in koruze iz cone A, ter

17 TNA FO 371/4627 C 3206/147/3, Organisation of the Plebiscite Area. Memorandum: Organisation of carrying out the Plebiscite in the Klagenfurt Basin, 30. 7. 1920.

18 TNA FO 371/4627 C 3206/147/3, Organisation of the Plebiscite Area. Memorandum: Organisation of carrying out the Plebiscite in the Klagenfurt Basin, 30. 7. 1920.

19 TNA FO 895/1, Klagenfurt Plebiscite Commission: Fourth Meeting of the Inter-Allied Plebiscite Commission, 27. 7. 1920.

izvajale kontrolo ljudi. Komisija je naposled policijskim enotam dovolila ostati na mejah.²⁰ Na podlagi Cvijičevega ravnanja lahko rečemo, da je za razliko od Avstrije Kraljevina SHS ovirala delovanje Plebiscitne komisije. Prav tako je kršila odredbe, ki jih je o delovanju Komisije sprejela Konferenca ambasadorjev. Ne le da ni hotela sprostiti meje, tudi Cvijič ni ravnal v skladu s svojimi pristojnostmi. Po sklepu Konference ambasadorjev bi namreč moral prevzeti izvršilno vlogo na plebiscitnem območju, a je odločitve namesto njega sprejemala jugoslovanska vlada. Sicer bi bilo glede tega v prihodnje zanimivo preveriti, ali so bili drugi člani Komisije dovolj avtonomni ali pa so za njihovimi odločitvami odločilno stale politike posameznih vlad.

Do 6. avgusta 1920 je jugoslovanska stran sprostila mejo, kar sta potrdila Peck in Chambrun. Iste dne je Komisija sklenila izdajo osebnih izkaznic (ne prepustnic) za prebivalce obeh con, ki bi jih potrdili okrajni sveti. Določili so še nekaj podrobnosti v vezi z njimi, med katerimi velja omeniti, da bi se v primeru, če bi posameznik zakrivil kak incident na plebiscitnem območju, njegov prekršek v izkaznico zabeležilo z rdečo barvo. Na seji so razpravljali tudi o omejevanju javnih shodov, kjer se je pokazalo nepoznavanje razmer na terenu s strani francoskega predstavnika. Ni ga bilo mogoče prepričati v dejstvo, da so duhovniki na tem območju opravljali nekatere uradniške funkcije. Povedano drugače: za razliko od Francije na tem področju ni bila prisotna sekularizacija. Na koncu so določili, da na shodih niso smeli govoriti javni uslužbenci in nekateri, ki so jih označili za nezaželeni. Drugim, tudi duhovnikom, je bilo to dovoljeno.²¹

Proti odprtju demarkacijske črte so odločno nastopili v obeh tedaj osrednjih slovenskih časnikih, *Slovincu* in *Slovenskem narodu*.²² V člankih je moč zaznati predvidevanja o negativnih posledicah tega ukrepa; strah jih je bilo, da bi se v coni A povečalo število nasilnih izgrediv ob vstopu večjega števila nemškega prebivalstva na to območje, kar bi onemogočilo mirno izvedbo plebiscita. Pred odprtjem črte nasilja naj ne bi bilo, po tem pa je moč takoj zaznati zabeležbe o njem.²³ V člankih so tudi poudarjali, da je odprtje demarkacijske črte v nasprotju z določili saintgermainске pogodbe.²⁴ V *Slovenskem narodu* je 1. avgusta moč najti članek, v katerem v slovenščini in angleščini pisec ocenjuje, da je na ta način antanta podpirala Nemce.²⁵ Zoper odprtje demarkacijske črte je julija društvo *Gospodsvetski zvon*, ki ga je vodil Valentin Rožič, organiziralo manifestacijo v Ljubljani,²⁶ podoben shod pa je potekal še v Mariboru na dvorišču Narodnega doma.²⁷

20 TNA FO 895/1, Klagenfurt Plebiscite Commission: Fifth Meeting of the Inter-Allied Plebiscite Commission, 4. 8. 1920.

21 TNA FO 895/1, Klagenfurt Plebiscite Commission: Seventh Meeting of the Inter-Allied Plebiscite Commission, 6. 8. 1920.

22 O pisanju obeh omenjenih časnikov o delovanju plebiscitne komisije in izvedbi plebiscita na Koroškem tudi v diplomskem delu Sare Klokočovnik (2009, 77–105).

23 Slovenec, 28. 7. 1920, 1–2: *Rešiteljica ententa*; Slovenec, 1. 8. 1920, 1: *Ali naj gremo?*

24 Slovenski narod, 22. 7. 1920, 1: *Demarkacijska črta na Koroškem*; Slovenec, 8. 8. 1920, 1: *Krvavi spopadi na Koroškem*; Slovenski narod, 13. 8. 1920, 1: *Resnica o demarkacijski liniji na Koroškem*.

25 Slovenski narod, 1. 8. 1920, 1: *Pred katastrofo?*

26 Slovenec, 21. 7. 1920, 3–4: *Sijajna manifestacija za Koroško*; Slovenski narod, 21. 7. 1920, 4: *Gori? Kje? Na Koroškem*.

27 Slovenec, 25. 7. 1920, 1: *Maribor za Koroško*.

Nekaj razburjenja je povzročil dogodek, ki se je zgodil okoli 10. avgusta 1920. Jugoslovanske oblasti so prijele dva moška (Josefa Krassniga in Johana Jaritza), ki sta iz cone B prispela v Borovlje. Od tam sta bila prepeljana v Ljubljano. Peck je menil, da takšno ravnanje pomeni kršenje svobode posameznika in tudi kršenje določil pariške konference. Jugoslovanski predstavnik je pojasnjeval, da sta bila prijeta moška kriminalca (posebej je poudaril, da nista bila politična kriminalca). Odvedena sta bila, ker sodišče v Borovljah ni bilo pristojno za obravnavo njunih kriminalnih dejanj. Peck je zahteval, da morajo oba pripeljati čim prej nazaj v Borovlje.²⁸ Poročilo Plebiscitne komisije ni nikjer omenjalo, kakšen zločin naj bi oba povzročila. Peckova zahteva po vrnitvi obeh v Borovlje se lahko tretira kot upravičena, če bi jo razlagali v smislu zagotavljanja prostega pretoka ljudi. Po drugi strani pa so s tem posegli v upravo cone A, ki je potekala po zakonodaji Kraljevine SHS (v coni B je medtem veljala avstrijska zakonodaja, čeprav se je v upravo vtikala Komisija, kar bo razloženo v nadaljevanju). Velja dodati, da Plebiscitna komisija ni definirala ukrepov zoper prestopnike, zato so si vpletene strani po vsej verjetnosti dogodek interpretirale vsaka iz svojega zornega kota.

Zgoraj opisani dogodek je sprožil na deseti seji Komisije debato o ureditvi sodne oblasti. Peck je predlagal ustanovitev tribunala za osebe, ki bi kršile ukrepe komisije. Chambrun je imel pomisleke, da bi s tem kršili mirovno pogodbo, ki jim ni dajala administrativnih pravic, po drugi strani pa jim je dovoljevala sprejetje ukrepov za pošteno izvedbo plebiscita. Tudi Jovanović, ki je nadomeščal Cvijića, je trdil, da je bila uprava cone A v rokah Kraljevine SHS, a mu je Peck odvrnil, da je bila v rokah Plebiscitne komisije. Vse prestopke bi najprej obravnavali okrajni sveti, šele nato tribunal, ki bi imel tudi jugoslovanskega in avstrijskega predstavnika. Odvetnik bi lahko bil iz druge cone kot obtoženec. Na seji niso dorekli, kdo bi bdel nad obsojenimi, prav tako pa niso določili sodnega procesa. Komisija je sicer imela dovoljenje, da je lahko izgnala posameznika iz plebiscitnega območja, če je imela za to razloge. V primeru javnih uslužbencev so bili ti pred obravnavo suspendirani s službe.²⁹

Komisija je 16. in 17. avgusta razpravljala o glasovanju na plebiscitu. Med francoskim in britanskim predstavnikom je prišlo do nesoglasja o tem, ali lahko glasujejo tudi neprištevniki (na primer zaporniki). Prvi je menil, da ne smejo glasovati, drugi pa, da lahko. Italijanski predstavnik Borghese je sicer pritrdil Pecku, a dokončne odločitve niso sprejeli. Prav tako se je vnela razprava o tem, ali bi zasega premoženja s strani Kraljevine SHS lahko vplivala na rezultat plebiscita. Peck in Borghese sta namreč menila, da je s tem kratena pravica do svobodne odločitve, saj tisti, ki ima v posesti premoženje nekoga drugega, vpliva nanj. Sklenili so, da bi odločitev o tem vprašanju sprejeli okrajni sveti. Na tej seji je bilo sprejetih nekaj ukrepov. Avstrijci so dobili dovoljenje za izdajo spominskih znamk na območju pod njihovo upravo, čeprav je Jovanović menil, da bi to lahko imelo propagandni učinek (možno

28 TNA FO 895/1, Klagenfurt Plebiscite Commission: Ninth Meeting of the Inter-Allied Plebiscite Commission, 10. 8. 1920.

29 TNA FO 895/1, Klagenfurt Plebiscite Commission: Tenth Meeting of the Inter-Allied Plebiscite Commission, 11. 8. 1920.

je sklepati, da čeprav očitno niso bile propagandne znamke, so jih na jugoslovanski strani tako dojemali). Določili so, da bodo lahko do 10. septembra na objektih visele zastave, istega dne pa bi v veljavo vstopile osebne izkaznice, ki bi jih dobile osebe, stare več kot deset let. Vsakemu okrajnemu svetu so dodelili po enega nemškega in slovenskega tolmača. Okrajni svet je tudi določil, katere osebe so »nezaželeni«. Določili so še, da bo posameznik glasoval v tisti občini, kjer je živel šest mesecev zapored pred 1. januarjem 1919, okrajnim svetom pa so dodelili nalogo, da bodo po pregledu dokončno potrdili listo volilnih upravičencev, ki naj bi jo pred tem sestavili občinski sveti.³⁰ Dne 20. avgusta je Komisija sprejela ukrep, ki je dovoljeval prost pretok blaga med obema conama, in sicer dokler ne bi vladi Kraljevine SHS in Avstrije podali prepričljivih argumentov za obnovo nadzora na demarkacijski črti. Prepovedana je bila tudi cenzura pošte.³¹

Na seji 27. avgusta so komisarji največ pozornosti posvetili nekaterim vprašanjem, ki so bila povezana z izvedbo plebiscita. Jugoslovanski predstavnik je neuspešno predlagal izvedbo plebiscita do 1. oktobra, poleg tega pa še način glasovanja, po katerem bi poslali glasovnice na dom volilnim upravičencem. Njegov argument se je nanašal na starejše prebivalstvo, ki bi lahko bilo na volišču živčno, poleg tega pa naj ne bi bili vsi pismeni. Peck je predlog zavrnil z utemeljitvijo, da bi s tem kršili tajnost glasovanja. Na podlagi teh predlogov je moč sklepati, da se je Kraljevina SHS bala neuspešnega izida plebiscita. Komisija je takrat sprejela tudi sklep, kakšne barve bodo glasovnice. Peck je sprva predlagal rdečo za Avstrijo in belo za Kraljevino SHS, a je avstrijski predstavnik Pirkham temu nasprotoval, saj naj bi rdeča predstavljala barvo socializma. Tako so za Avstrijo določili zeleno barvo glasovnice. Istega dne je Komisija debatirala še o nekaterih vprašanjih, med katerimi velja omeniti Pirkhamov predlog, da bi se na glasovnice napisali uradni imeni držav, med katerima bi se odločali volivci (Republika Avstrija in Kraljevina SHS), saj bi bila na ta način še bolj vidna razlika med obliko vladavine. Ta predlog ni bil sprejet za razliko od tistega, ki je duhovnikom prepovedoval pridigo pri maši na dan izvedbe plebiscita, saj bi jo lahko izkoristili v politične namene. Tudi tega predloga Jovanović ni podprl,³² kar bi lahko dodatno nakazovalo na strah pred jugoslovanskim porazom na plebiscitu.

Do 29. septembra je Plebiscitna komisija sprejela nekaj ukrepov, med katerimi lahko omenimo zahtevo po umiku jugoslovanskih enot iz cone A, o čemer bo več napisanega v naslednjem podpoglavju. Omenjenega dne so vsekakor sprejeli nekaj sklepov o ureditvi cone A: vsi fantje, mlajši od 20 let, so morali biti ob nedeljah po osmi uri zvečer doma; ljudje iz okolice cone A niso smeli vstopati vanjo v večjih skupinah; vse gostilne so se morale zapirati ob 20:30 in 3. oktobra niso smele točiti žganih pijač (to je predlagal Peck

30 TNA FO 895/1, Klagenfurt Plebiscite Commission: Eleventh Meeting of the Inter-Allied Plebiscite Commission, 16. in 17. 8. 1920.

31 TNA FO 895/1, Klagenfurt Plebiscite Commission: Twelfth Meeting of the Inter-Allied Plebiscite Commission, 20. 8. 1920.

32 TNA FO 895/1, Klagenfurt Plebiscite Commission: Thirteenth Meeting of the Inter-Allied Plebiscite Commission, 27. 8. 1920.

in o predlogu sploh niso debatirali),³³ tako kot tudi med 9. in 11. oktobrom. Gostilne so bile takrat lahko odprte le za prodajo hrane in oddajo prenočišč.³⁴

Plebiscitna komisija je vse pomembnejše sklepe objavila na javnih mestih. Razglasi so bili dvojezični, se pravi v slovenščini in nemščini, v slovenskem jeziku pa so bili objavljeni tudi v časnikih *Slovenec* in *Slovenski narod*. V bistvu je imel vsebinsko isti razglas dve različici, in sicer je bilo enkrat besedilo na levi strani v slovenščini, na desni pa v nemščini, drugič pa obratno. V 10. razglasu, datiranem 22. septembra 1920, so natančno definirali način glasovanja: vsak glasovalec mora ob prihodu na volišče oddati svojo glasovalno izkaznico in se na ta način identificirati; nato prejme kuverto z dvema glasovnicama, in sicer belo, na kateri piše »Jugoslavija«, in zeleno, na kateri piše »Avstrija«; glasovalec glasovnico z imenom tiste države, za katero glasuje, vtakne nedotaknjeno v kuverto, medtem ko drugo pretrga na dva dela in prav tako vtakne v kuverto; v kuverti morata biti obe glasovnici, sicer je glasovanje neveljavno.³⁵ Vsekakor bi bilo zanimivo preveriti, ali so do take potankosti predvideli in naposled izvedli druge poveljne plebiscite.

O delovanju Plebiscitne komisije v osrednjih slovenskih časnikih, niso imeli najbolj pozitivnega mnenja. O kritikah glede odprtja demarkacijske črte je bilo že nekaj zapisanega, omeniti pa velja še obtožbe, da je Komisija bolj naklonjena nemškemu prebivalstvu,³⁶ kar je posledično pomenilo Avstriji. Tako naj bi dala glasovalno pravico nekemu celovškemu uradniku, ki je v Celovcu živel 30 let, ni pa nikoli bil v con A.³⁷ Posebej kritične je bil do Komisije pisec, ki je pod članki podpisan kot »Rožan«. Zapisal je, da je italijanski predstavnik Borghese zastopal italijanske interese,³⁸ menil pa je tudi, da Plebiscitna komisija ni preprečevala nemškega nasilja v con A.³⁹

TEŽAVE PRI DELOVANJU PLEBISCITNE KOMISIJE

Problemi zaradi generala Rudolfa Maistra

Kot že v letu 1919 je na plebiscitnem območju svoje aktivnosti izvajal general Rudolf Maister,⁴⁰ kar je očitno motilo delo Plebiscitne komisije. Tako je kmalu po svojem priho-

33 TNA FO 895/1, Klagenfurt Plebiscite Commission: Nineteenth Meeting of the Inter-Allied Plebiscite Commission, 29. 9. 1920.

34 TNA, EXT 1/280, 11. razglas prebivalcem plebiscitnega ozemlja / 11. Kundmachung an die Bewohner des Abstimmungsgebietes, 28. 9. 1920.

35 TNA EXT 1/280, 10. razglas prebivalcem plebiscitnega ozemlja / 10. Kundmachung an die Bewohner des Abstimmungsgebietes, 22. 9. 1920.

36 Slovenski narod, 13. 8. 1920, 3: *Plebiscitna komisija daje prav Nemcem, škoduje Jugoslaviji*; Slovenski narod, 31. 8. 1920, 2: *Glasovi s Koroške*.

37 Slovenec, 7. 10. 1920, 3: *Pristranskost plebiscitne komisije*.

38 Slovenski narod, 18. 9. 1920, 2: *Na Koroškem vre!*

39 Slovenski narod, 3. 10. 1920, 4: *Ob enajsti uri na Koroškem*.

40 O življenju in delu Rudolfa Maistra je izšlo kar nekaj del, na primer Hartman, 1998; Potočnik, 2008; Švajncar, 2014. O posameznih vidikih njegovega delovanja oziroma glede vzporednih razmer v obdobju ob koncu prve svetovne vojne glej tudi Guštin, 2011; Kladnik, 2011; Rahten, 2011; Rajšp, 2011; Tasić, 2009; Pivec, 2015; Ravbar, 2015; Antoličič, 2017; Jenuš, 2017.

du v Celovec Peck vsaj dvakrat zahteval Maistrov umik, saj naj bi slednji krhal njegovo avtoriteto. Najprej je pismo s to zahtevo naslovil na Konferenco ambasadorjev, ki pa je takrat začasno prenehala zasedanji.⁴¹ Derby mu je zato predlagal, naj naslovi zahtevo neposredno na jugoslovansko vlado.⁴² Še pred tem je predlog o Maistrovi razrešitvi vladi Kraljevine SHS predstavil novi britanski ambasador v Beogradu C. Alban Young, a je vlada menila, da bi ta ukrep vznemiril Slovence in da bi bilo bolje, če bi to predlagala Komisija. Young je tudi menil, da bi bil to neprijeten postopek tako za Komisijo kot za Maistra.⁴³

Britanska diplomacija si je želela Maistrov umik tudi v avgustu 1920 in je bila pri tem zelo aktivna. Čeprav Konferenca ambasadorjev ni zasedala v tem času, je Derby na drugačen način hotel pomagati Pecku. Francoski vladi je predlagal, naj se francoski ambasador v Beogradu pridruži italijanskemu in britanskemu pri zahtevi po Maistrovem umiku iz Celovške kotline.⁴⁴ Dovoljenje za takšno postopanje je s strani francoskega ministrstva dobil komaj v začetku septembra.⁴⁵ Young je sredi meseca o Maistrovem umiku govoril z jugoslovanskim zunanjim ministrom, ki pa je dejal, da jugoslovanska vlada tega ne namerava storiti.⁴⁶

Maister je 25. avgusta sicer bil v Beogradu, a je francoska vlada menila, da bi se lahko pojavile težave, če bi se vrnil na plebiscitno območje kot vodja žandarmerije.⁴⁷ Dan kasneje je Young sporočil britanskemu zunanjemu ministrstvu, da je bil Maister premeščen v Bukarešto.⁴⁸

Očitno se je kmalu vrnil v Celovško kotlino, saj britanski dokumenti beležijo njegovo prisotnost v Velikovcu v sredini septembra 1920. Peck je 4. v tem mesecu poročal o njegovi prisotnosti v coni A, kjer naj bi delal težave; sicer vodja Plebiscitne komisije težav ni definiral, le zapisal je naslednje: »[...] *on je jedro vseh nemirov*«. Pri njegovem delovanju naj bi ga podpirali duhovniki in to tudi pri načrtovanju propagande.⁴⁹ Sodeč po Peckovem telegramu se je umaknil do 18. septembra. Ob tem je prepustil vodenje

41 TNA FO 371/4627 C 2600/147/3, Removal of General Meister from Klagenfurt Plebiscite Area. Decyphered telegram from Colonel Peck, 28. 7. 1920. V britanskih dokumentih se vseskozi pojavlja oblika zapisa »Meister«, k čemur je eden od uslužbencev britanskega Zunanjega ministrstva pripisal, da je to nemška oblika zapisa, Leeper pa je dodal, da sam svoj priimek črkuje »Majster« (TNA FO 371/4628 C 6527/147/3, Removal of General Meister from Klagenfurt Area, 17. 9. 1920), kar pa ni držalo (cfr. Hartman, 1998, 44, 54–55, 59, 68).

42 TNA FO 371/4627 C 2630/147/3, Withdrawal of General Meister from Klagenfurt Area, 27. 7. 1920.

43 TNA FO 371/4626 C 1999/147/3, Withdrawal of General Meister from Klagenfurt Area. Decyphered from Sir A. Young, 21. 7. 1920.

44 TNA FO 371/4627 C 3369/147/3, Withdrawal of General Meister from Klagenfurt Area. En clair telegram from Sir G. Graham to Lord Curzon, 7. 8. 1920.

45 TNA FO 371/4628 C 5620/147/3, Removal of General Meister from Klagenfurt Plebiscite Area, 6. 9. 1920.

46 TNA FO 371/4627 C 3847/147/3, Withdrawal of General Meister from Klagenfurt Area. Decyphered from Sir A. Young, 13. 8. 1920.

47 TNA FO 371/4628 C 4921/147/3, Removal of General Meister from Klagenfurt Plebiscite Area. En clair telegram to Lord Curzon from Mr. Henderson, 25. 8. 1920.

48 TNA FO 371/4628 C 4924/147/3, Withdrawal of General Meister from Klagenfurt Area. Decyphered from Sir A. Young, 26. 8. 1920.

49 »[...] *he is the nucleus of all unrest*« (TNA FO 371/4628 C 5980/147/3, Situation in Klagenfurt Area, 4. 9. 1920).

žandarmerije drugim. Leeper je to potezo pozdravil⁵⁰ in v *Foreign Officeu* so si le navidezno oddahnili.

Strah pred njegovo vrnitvijo namreč ni minil. Peck je 23. septembra menil, da bo moč izvesti plebiscit do 10. oktobra, a je bil v skrbeh, da bi lahko Maister prispel na plebiscitno območje pred njegovo izvedbo ali v primeru, če bi cona A pripadla Avstriji, in tam izvedel udar, podobno kot je na Reki storil D'Annunzio. Leeper ni varčeval z opozori in je menil, da bi Young moral pozvati jugoslovansko vlado, naj brzda Maistrovo obnašanje. V primeru udara bi prišlo do poslabšanja odnosov med Kraljevino SHS in Veliko Britanijo.⁵¹ 30. septembra 1920 je nato zunanji minister George Nathaniel Curzon pisal veleposlaniku Youngu v Beograd, da naj bi Maistra, čeprav so mu odvzeli poveljstvo in je območje plebiscita zapustil, tu opazili v civilni obleki (Bajc, 2011, 142). Primerjava z D'Annunziom je seveda bila za tedanji čas med zavezniki nadvse negativna. Njegov »podvig« je namreč na mirovni konferenci dodatno zaostril že tako zapletene odnose in postavil zaveznike v zelo neprijetno situacijo. Pesnik, pisatelj, novinar, politik in eden izmed najodločnejših zagovornikov zavarovanja italijanstva na Jadranu Gabriele D'Annunzio je bil pač v nasprotju s politiko italijanske vlade, saj jo je obtoževal omahovanja v Parizu. Dne 12. septembra 1919 je s svojimi »legionarji« vojaško zavzel Reko, ki so jo pred tem zasedle zavezniške sile. 14. novembra se je nato izkrcal v Zadru in 12. avgusta 1920 razglasil t. i. reško-kvarnersko državo. Konec decembra 1920 je italijanska vojska krvavo zatrla njegovo prisotnost na Reki. V tedanjem času sta namreč v Rapallu Kraljevina Italija in Kraljevina SHS končno uspeli doseči dogovor o razmejitvi (12. novembra 1920), ko je mdr. Zadar pripadel Italiji, Reka pa je ohranila status svobodnega in neodvisnega mesta (podrobneje na primer Alatri, 1959, Kacin Wohinz, 1972, 163–166, 376; Ledeen, 1975; Micheletta, 1999, 15–261; MacMillan, 2003, 291–304, Sharp, 2008, 149–150; Bajc, 2011, 150–155; Monzali, 2015, 146–181); pod Italijo je Reka naposled prešla januarja 1924.

Tudi drugi zavezniki so prejemali negativne informacije o Maistru. Italijanski veleposlanik v Parizu je tako 29. septembra na seji Konference ambasadorjev izjavil, da je prejemal poročila o njegovem zadrževanju v Celovški kotlini. Tam naj bi širil propagando in povzročal težave komisiji. Konferenca ambasadorjev je naposled sklenila, da se je treba pozanimati pri Pecku o resničnosti teh poročil, poleg tega pa še pozvati jugoslovansko vlado, naj Maistru prepove zadrževanje na plebiscitnem območju.⁵²

Verodostojnosti poročil pregledano arhivsko gradivo ne potrjuje, a niti ne zanika.⁵³ Ne glede na to pa je spet stekla britanska diplomatska akcija. Veleposlanik Velike Britanije v Franciji Derby je predlagal, naj britanska, francoska in italijanska vlada pozovejo Beograd, da Maistra umaknejo iz Celovške kotline do izvedbe plebiscita, isto pa je zahteval tudi Young 4.

50 TNA FO 371/4628 C 6678/147/3, Removal of General Meister from Klagenfurt Plebiscite Area. Decyphered from Colonel Peck, 18. 9. 1920; TNA FO 371/4629 C 6830/147/3, Removal of General Meister from Klagenfurt Plebiscite Area. Decyphered from Colonel Peck, 20. 9. 1920.

51 TNA FO 371/4629 C 7330/147/3, Situation in Klagenfurt Area, 23. 9. 1920.

52 TNA FO 893/7/7, Notes of a Meeting held at Quai d'Orsay, 29. 9. 1920.

53 Peck je sicer konec septembra poročal, da je dobival poročila o Maistrovi navzočnosti na plebiscitnem območju, kjer je širil propagando (TNA FO 371/4629 C 7649/147/3, Situation in Klagenfurt Plebiscite Area, 30. 9. 1920).

oktobra, ko se je sestal z jugoslovanskim zunanjim ministrom Antejem Trumbićem.⁵⁴ K temu ga je pozval britanski zunanji minister Curzon konec septembra, ko mu je v pismu dal jasno vedeti, da bo za Maistrove aktivnosti v Celovški kotlini odgovorna jugoslovanska vlada.⁵⁵

Nadaljnjih poročil o Maistrovem zadrževanju na plebiscitnem območju v pregledanem arhivskem gradivu ni moč zaslediti, zato lahko sklepamo, da v dneh na predvečer ljudskega glasovanja ni več ustvarjal problemov. Kot je zapisal Bruno Hartman (1998, 82), je po razrešitvi s položaja poveljnika policijskih čet na Koroškem po navodilih jugoslovanske vlade odšel v Beograd, kjer je ostal en mesec.

Druge težave

Plebiscitni komisiji so probleme povzročali tudi jugoslovansko kljubovanje umiku svoje vojske iz cone A, prisotnost italijanskih čet v Beljaku in njegovi okolici ter nekateri izgedi, ki so se zgodili do izvedbe plebiscita. Razmere so bile torej napete in kaotične ter so postavile zavezniške predstavnike pred nelahko nalogo.

Zanimiv primer razmer prikazuje obširno Peckovo pismo z 28. avgusta 1920. Razlagal je, kako so v okolico Beljaka prispele italijanske čete (približno dve brigadi), se pravi na zahodni meji plebiscitnega območja. Kraljevina SHS se je zato bala, da bi v primeru ugodnega izida in priključitve cone A njej te enote vdrle v cono, in sicer vsaj do Karavanškega predora. Drugače je prisotnost enot razlagala avstrijska stran: predstavljale so namreč varnost Avstrije, ki se je bala, da bi v primeru priključitve cone A vanjo vdrla jugoslovanska vojska. Karl Renner, v tistem času avstrijski zunanji minister, naj bi sicer izrazil željo, da se italijanske enote umaknejo, a Koroška deželna vlada ni hotela slišati ničesar v zvezi s tem. Verjetno prisotnost italijanskih čet do izvedbe plebiscita je potrdil tudi italijanski predstavnik v Komisiji Borghese. Peck je ocenil, da je Kraljevina SHS uporabljala argument o italijanskih četah kot izgovor, da bi lahko obdržala svoje enote v coni A, in to tudi po 10. septembru, ko bi se naj iz nje umaknile. Avtor poročila je omenjal tudi nasilje jugoslovanskih čet in pristransko delovanje njihove policije ter nedosledno upoštevanje sklepov Komisije za razliko od avstrijske strani. Menil je tudi, da na plebiscitu ne bo zmagala Kraljevina SHS z veliko večino; omenjal je celo zmago Avstrije. V tem primeru bi se po Peckovem mnenju Kraljevina SHS lahko pogajala za mejo po Karavankah, kar bi Koroška vlada verjetno sprejela, lahko pa tudi po Dravi, kar bi prej omenjena vlada mogoče sprejela, saj bi Avstriji ostala Celovec in njegova okolica, od koder so ga oskrbovali s hrano. Prebivalci naj bi večinoma želeli le ohranitev enotne Celovške kotline in niso imeli močnih teženj po priključitvi eni ali drugi državi.⁵⁶

Do 4. septembra so se iz Celovške kotline umaknili skoraj vsi italijanski karabinjerji, ki so stražili vojni material. Nadzor nad njim je tedaj prešel v roke Komisije. Do takrat je cono A zapustil en bataljon jugoslovanske vojske, drugi pa naj bi to storil do 10. septembra.

54 TNA FO 371/4629 C 7703/147/3, Activities of General Meister in Klagenfurt Plebiscite Area. Decyphered from Lord Derby 1. 10. 1920; TNA FO 371/4630 C 7996/147/3, Removal of General Meister from Klagenfurt Plebiscite Area. Decyphered from Sir A. Young, 4. 10. 1920.

55 DBFP, I/XII, No. 233: 276, Earl Curzon to Sir A. Young (No. 216), 30. 9. 1920.

56 TNA FO 371/4628 C 5468/147/3, Situation in Klagenfurt Plebiscite Area, 28. 8. 1920.

Peck je 4. septembra poročal, da je potekal promet z živili med obema conama brez težav, jugoslovanski predstavnik pa naj bi izrazil željo po čim hitrejši izvedbi plebiscita. Peck je ocenil, da je ta želja izhajala iz mnenja Jugoslovancev, da se je možnost uspeha Kraljevine SHS na plebiscitu sčasoma zmanjševala.⁵⁷

Po 10. septembru je avstrijska vlada večkrat pozvala mednarodno diplomacijo k prihodu antantnih vojakov (zlasti britanskih) na plebiscitno območje, saj bi preprečili nasilno obnašanje jugoslovanske uprave v coni A in zagotavljali pošteno izvedbo plebiscita. Kot primer njenega obnašanja je poudarila incident v Grebinju, kjer je konec septembra jugoslovanska stran prepovedala zbor tistih, ki so želeli na plebiscitu glasovati za Avstrijo. Udeležence srečanja je razgnala, do spopadov pa naj ne bi prišlo, ker si ti niso želeli zapletov z jugoslovansko policijo.⁵⁸ Leeper je ocenil, da je predlog »nepraktičen«.⁵⁹

Dne 17. septembra je k prihodu antantnih enot pozval tudi Peck. Ocenjeval je, da je na plebiscitnem območju vladalo nezadovoljivo stanje, zato je predlagal prihod francoskih enot, ki bi nadzorovale žandarmerijo. Italijanska vojska naj bi bila pristranska, zato njen prihod po njegovem mnenju ne bi vplival na izboljšanje razmer, medtem ko Velika Britanija ni bila v stanju poslati vojske na to območje. Predlagal je tudi umik italijanskih čet iz Beljaka, s čimer se je strinjal tudi Leeper. Jovanović, ki je ocenjeval, da je bilo število teh vojakov okoli 3.000, čemur je v grobem pritrdil tudi Peck.⁶⁰ Te italijanske čete so bile glavni razlog, da so v Beogradu nasprotovali umiku jugoslovanskih čet iz cone A, zato je Peck celo zagrozil s prestavitvijo plebiscita, če se zamenjava vojske s policijo ne bo zgodila do 18. septembra.⁶¹ Glede na to, da pripomb o prisotnosti jugoslovanske vojske po tem datumu ni zaslediti, je Peckova grožnja očitno učinkovala.

Po jugoslovanskem umiku iz cone A naj bi bili, sodeč po poročanju enega izmed britanskih predstavnikov v Rimu, Italijani pripravljeni postopoma umakniti svoje enote iz okolice Beljaka, te pa bi zamenjala avstrijska vojska. Leeper ni bil zadovoljen s temi informacijami, saj je menil, da italijanske enote nasploh nimajo česa iskati na območju, ki je pripadalo Avstriji.⁶² Derby je iz Pariza predstavil mnenje francoske diplomacije, da sta se morda Italija in Avstrija dogovorili, da bi italijanska vojska v primeru neredov vdrla v cono A,⁶³ medtem ko je Peck predvideval, da je Italija želela podaljšati datum izvedbe plebiscita in bi bila v ta namen pripravljena sprožiti kak incident. Omenil je še, da Komisija ni bila pristojna, da bi ukazala italijanski vojski umik iz Beljaka in njegove okolice. Avstrija je še dalje poudarjala potrebo po prihodu antantnih sil v Celovško kotlino. Peck je menil, da bi bil prihod italijanskih enot slaba ideja, zlasti če ne bi bile prisotne tudi francoske in britanske. To bi namreč verjetno pomenilo, da bi se vrnile jugoslo-

57 TNA FO 371/4628 C 5980/147/3, Situation in Klagenfurt Plebiscite Area, 4. 9. 1920.

58 TNA FO 371/4628 C 6091/147/3, Plebiscite in Klagenfurt Area, 10. 9. 1920; TNA FO 371/4628 C 6204/147/3, Allied Troops for Klagenfurt Basin. Decyphered from Mr. Bridgeman, 12. 9. 1920.

59 TNA FO 371/4628 C 6393/147/3, Situation in the Klagenfurt Plebiscite Area, 14. 9. 1920.

60 TNA FO 371/4628 C 6504/147/3, Italian Troops in neighbourhood of Villach, 11. 9. 1920; TNA FO 371/4628 C 6644/147/3, Prevailing conditions in Plebiscite Area. Decyphered from Colonel Peck, 17. 9. 1920.

61 TNA FO 371/4629 C 6801/147/3, Situation in Klagenfurt Plebiscite Area, 16. 9. 1920.

62 TNA FO 371/4629 C 7106/147/3, Withdrawal of Italian Troops from Villach-St. Veit Line. Decyphered telegram from Mr. Kennard, 23. 9. 1920.

63 TNA FO 371/4629 C 6955/147/3, Situation in Klagenfurt Area. Cyphered telegram from Colonel Peck, 21. 9. 1920.

vanske enote v cono A.⁶⁴ O tem vprašanju je razpravljala tudi Konferenca ambasadorjev. Derby je izvedel, da naj bi francoski predstavnik predlagal, da bi zagotovili nekaj enot, ki bi nadzirale policijo v času izvedbe plebiscita. Leeper in Eyre Alexander Barby Wichart Crowe, ki je prav tako deloval na britanskem Zunanjem ministrstvu, predlogu nista nasprotovala.⁶⁵

Peck je konec septembra 1920 zahteval prihod sprva vsaj po tristo britanskih in francoskih mož ter še italijanske čete, katere števila ni definiral, da bi bilo mogoče izvesti plebiscit do 16. oktobra, ki je bil po saintgermainski pogodbi zadnji možen datum za njegovo izvedbo. Leeper in Eyre Crowe sta potrdila v bistvu nezaupanje v italijanske enote; zanju ne bi smele priti v Celovško kotlino.⁶⁶ Morda je na podlagi tega spremenil svojo držo in v drugem pismu zahteval 300 bodisi francoskih bodisi britanskih vojakov, ki bi nadzorovali policijo.⁶⁷ Do tretjega oktobra je Konferenca ambasadorjev sklenila, da ne bodo poslali dodatne vojske na teren. Enote za Celovško kotlino bi priskrbel zavezniška komisija na Dunaju (*Commission of Control at Vienna*).⁶⁸ Na sam dan izvedbe plebiscita je v cono A prispelo 58 vojakov, ki so bili nastavljeni v volilne občine in na meje cone A.⁶⁹

Dva dni pred plebiscitom je Peck poročal, da je prejemal dnevne pritožbe o obnašanju jugoslovanske policije v coni A in njeni okolici. V primeru, da bi ta cona pripadla Kraljevini SHS, bi po njegovem mnenju Borghese to lahko izkoristil in poudaril, da je nasilno ravnanje vplivalo na rezultat.⁷⁰

Peck je večkrat poročal o nestrinjanju med italijanskim in francoskim komisarjem, kar je oteževalo delo Plebiscitne komisije. Tako so konec avgusta sprejeli sklep, po katerem so definirali besedo »cona« kot celotno plebiscitno območje in ne zgolj določeno cono, čemur sta jugoslovanski in francoski predstavnik nasprotovala. Prav tako naj bi Chambrun dejal Pecku, da bo podpiral jugoslovanske zahteve, kolikor bo le lahko.⁷¹ Sicer so na britanski strani tudi drugače opazili podporo, ki jo je francoska stran dajala jugoslovanski. 28. avgusta je na primer Peck v enem izmed številnih pisem menil, da Kraljevina SHS ne izpolnjuje vestno vseh sklepov, ki jih je določila komisija, a jo je pri tem podpiral francoski predstavnik. Na splošno je bila večina sklepov Komisije sprejeta z dvotretjinsko večino, kjer sta si na nasprotnih bregovih stala italijanski in francoski predstavnik. Tako je bil Peckov glas odločilen.⁷² Še bolj oster do francoskega

64 TNA FO 371/4629 C 7180/147/3, Italian Troops for Klagenfurt Plebiscite Area. Decyphered from Colonel Peck, 23. 9. 1920.

65 TNA FO 371/4629 C 7294/147/3, Withdrawal of Italian Troops from Villach. En clair telegram to Lord Curzon from Lord Derby, 25. 9. 1920.

66 TNA FO 371/4629 C 7574/147/3, Situation in Klagenfurt Plebiscite Area. Decyphered from Colonel Peck, 29. 9. 1920.

67 TNA FO 371/4629 C 7578/147/3, Situation in Klagenfurt Area. Decyphered from Colonel Peck, 29. 9. 1920.

68 TNA FO 371/4629 C 7798/147/3, Allied troops for Klagenfurt Plebiscite Area. Telegram from Lord Derby to Col. Peck, 3. 10. 1920.

69 TNA FO 371/4631 C 9060/147/3, Klagenfurt Plebiscite. Mr. Capel Peck to Earl Curzon, 13. 10. 1920.

70 TNA FO 371/4630 C 8308/147/3, Klagenfurt Plebiscite. Decyphered from Colonel Peck, 8. 10. 1920.

71 TNA FO 895/1, Klagenfurt Plebiscite Commission: Fourteenth Meeting of the Inter-Allied Plebiscite Commission, 28. 8. 1920; TNA FO 371/4628 C 5158/147/3, Plebiscite in Klagenfurt Area. Decyphered from Colonel Peck, 30. 8. 1920.

72 TNA FO 371/4628 C 5468/147/3, Situation in Klagenfurt Plebiscite Area, 28. 8. 1920.

predstavnik je bil v pismu 14. septembra, ko je zapisal, da je Chambrun oviral delo Komisije, ukrepe pa sta v glavnem sprejemala on in Borghese.⁷³

Plebiscitna komisija se je soočala tudi s problemom pomanjkanja pisarniških delavcev. Peck je v ta namen zaprosil London, naj mu pošlje dodatnega sodelavca, saj francoski in italijanski pisarniški delavci, ki so govorili angleško, niso bili dovolj produktivni. Zahteval je dobro usposobljenost novega delavca.⁷⁴ 24. avgusta je ministrstvo za finance dovolilo prihod novega pisarniškega delavca,⁷⁵ ki je v Celovec prispel 18. septembra.⁷⁶

Omeniti je treba tudi epizodo (ki bi jo bilo seveda primerno podrobneje preiskati), ko se je Peck znašel v neprijetnem položaju. Nekaj dni pred plebiscitom je vodja okraja Velikovec sporočil, da naj bi dva britanska državljana sedela v jugoslovanskem avtu, ko sta zapuščala plebiscitno območje. Oblečena sta bila v britansko uniformo, na kateri sta imela pripeto jugoslovansko značko. Bila naj bi tudi v dobrih odnosih z Maistrom. Peck je tako početje označil kot škodljivo za kredibilnost britanske strani.⁷⁷

PLEBISCIT 10. OKTOBRA 1920 IN ODHOD PLEBISCITNE KOMISIJE

Plebiscit, ki je minil brez posebnih incidentov,⁷⁸ je bil izveden 10. oktobra 1920. Plebiscitna komisija je 13. v mesecu oznanila, da so znani rezultati,⁷⁹ čeprav je že dan prej francoski predstavnik na Konferenci ambasadorjev Cambon dejal, da ima poročila o tem, da bo cona A pripadla Avstriji. Zgoraj omenjeni organ v Parizu je tudi zahteval od avstrijske in jugoslovanske vlade, da sprejmeta ukrepe, da ne bo po objavi rezultatov prišlo do neredov.⁸⁰

Po porčanju Pecka, je na plebiscitu 22.025 (59,04 %) glasov dobila Avstrija, 15.278 (41,96 %) pa Kraljevina SHS.⁸¹ Glede števil je treba dodati, da je Ivan Tomšič v svoji razpravi, ki je izšla leta 1970, natančno predstavil rezultate plebiscita po posameznih občinah in okrajih in se njegovi podatki od Peckovih razlikujejo v enem glasu v korist Kraljevine SHS (Tomšič, 1970, 379). Na podlagi seštevanja vseh glasov za Kraljevino SHS lahko torej rečemo, da je pravilna številka 15.279. Nekaj let po glasovanju so nekateri zapisali (Oblak, 1925, 160), da naj bi v tolažbo tistim, ki so glasovali za Kraljevino SHS, jugoslovanski član Komisije dejal, da jih država ne bo nikoli pozabila in zapustila.

73 TNA FO 371/4629 C 6738/147/3, Klagenfurt Situation, 14. 9. 1920.

74 TNA FO 371/4627 C 3189/147/3, Additional Clerical Assistance for British section of Klagenfurt Commission, 5. 8. 1920.

75 TNA FO 371/4628 C 4670/147/3, Additional Clerical Assistance for British section of Klagenfurt Commission, 24. 8. 1920.

76 TNA FO 371/4629 C 6829/147/3, Additional Clerk for Klagenfurt Plebiscite Commission, 20. 9. 1920.

77 TNA FO 371/4630 C 8489/147/3, Activities of Mr. H. Baerlin and Mr. Herbert Gibbon in the Volkermarkt District, 5. 10. 1920.

78 TNA FO 371/4630 C 8516/147/3, Klagenfurt Plebiscite, 11. 10. 1920.

79 TNA FO 895/1, Klagenfurt Plebiscite Commission: Twentysecond Meeting of the Inter-Allied Plebiscite Commission, 13. 10. 1920.

80 TNA FO 893/8/1, Notes of a Meeting held at Quai d'Orsay, 13. 10. 1920.

81 TNA FO 371/4630 C 8728/147/3, Klagenfurt Plebiscite, 14. 10. 1920.

Ob prejetju podatkov o prešteti glasovnicah je Leeper predvidel, da glede na majhno razliko Kraljevina SHS ne bo pripravljena sprejeti rezultatov.⁸² Njegove besede so se uresničile ob vdoru jugoslovanske vojske v cono A v noči iz 13. na 14. oktober 1920. Jovanović je tedaj razlagal, da je razlog v povečanem številu vojske na tem območju le ta, da bi pomagali pri administraciji, dokler je ne bi prevzela v roke Avstrija. Peck je še pred vdorom menil, da bi si kaj takega želela Italija, ki bi tako dobila povod, da bi njene enote, nastanjene v okolici Beljaka, vstopile v cono A.⁸³ Avstrijski zunanji minister je še pred izvedbo plebiscita zagotavljal, da je prejel poročilo o namenu vpada jugoslovanske vojske v cono A, če bi ta pripadla Avstriji.⁸⁴ Marsikdo se je torej dobro zavedal, da bo jugoslovanska stran težko sprejela eventualni poraz.

Plebiscitna komisija in Konferenca ambasadorjev sta seveda zahtevali takojšnji umik jugoslovanske vojske,⁸⁵ italijanski veleposlanik v Parizu pa je dejal, da njegova država ni nameravala poslati vojske na plebiscitno območje.⁸⁶ Britanski veleposlanik v Beogradu Young je o vpadu govoril s Trumbićem, ki mu je dejal, da jugoslovanska vlada ni soglašala z vdorom njihove vojske v Celovško kotlino. Nek drugi minister naj bi Youngu dejal, da je vlada dovolila vdor vojske kot » *'gesto', da bi utišala Slovence*«. ⁸⁷

Do 23. oktobra 1920 je jugoslovanska vojska zapustila cono A, njeno upravo pa je prevzela Plebiscitna komisija. Pri tem so ji pomagali nekateri jugoslovanski uradniki, ki so bili podrejeni okrajnim svetom. Jugoslovanske uradnike so postopoma zamenjevali z avstrijskimi.⁸⁸ Komisija je svoje delo zaključila 18. novembra, ko je upravo cone A predala Avstriji, iz Celovca pa se je odpravila 22. novembra.⁸⁹

Peck je v pismu Curzonu, datiranem 20. oktobra 1920, predstavil svoje mnenje o rezultatu plebiscita, se pravi o zmagi Avstrije. Menil je, da so prebivalci cone A vedeli, da bi na plebiscitu v coni B zmagala Avstrija. Zaradi želje po ohranitvi enotne Celovške kotline so torej po njegovem mnenju ljudje glasovali za Avstrijo, kar je bilo v interesu kmetov in malih obrtnikov, ki so poslovali znotraj kotline, njihov tržni center pa je bil Celovec. Ravno obratno pa naj bi večji poslovneži imeli interes po priključitvi cone A h Kraljevini SHS, ker so v njej videli nov trg. Peck je tudi omenil, da je bil center koroških Slovencev Celovec, svoj vpliv pa je imela tudi germanizacija. Obenem naj bi se ljudje odločili za Avstrijo zaradi nasilnega

82 TNA FO 371/4630 C 8728/147/3, Klagenfurt Plebiscite, 14. 10. 1920.

83 TNA FO 371/4630 C 8810/147/3, Situation in Klagenfurt Plebiscite Area, 14. 10. 1920.

84 TNA FO 371/4630 C 8101/147/3, Alleged movement in Klagenfurt Area by Yugo-Slavs in event of Plebiscite going against them, 5. 10. 1920.

85 TNA FO 371/4631 C 8845/147/3, Situation in Klagenfurt Plebiscite Area. Dechypered from Colonel Peck, 14. 10. 1920; TNA FO 893/8/3, Notes of a Meeting held at Quai d'Orsay, 16. 10. 1920.

86 TNA FO 371/4631 C 8852/147/3, Sending of Italian troops to Klagenfurt Plebiscite Area, 16. 10. 1920.

87 TNA FO 371/4631 C 8848/147/3, Administration of Klagenfurt Plebiscite Area. Dechypered from Sir A. Young, 16. 10. 1920.

88 TNA FO 371/4631 C 9413/147/3, Withdrawal of Serb-Croat-Slovene troops from Klagenfurt Plebiscite Area, 23. 10. 1920; TNA FO 371/4632 C 10128/147/3, Administration of Klagenfurt Plebiscite Area. Mr. Capel Peck to Earl Curzon, 27. 10. 1920.

89 TNA FO 371/4633 C 11907/147/3, Return of Klagenfurt Plebiscite Commission, 22. 11. 1920; TNA FO 895/1, Klagenfurt Plebiscite Commission: Twentyfifth Meeting of the Inter-Allied Plebiscite Commission, 18. 11. 1920.

obnašanja jugoslovanske vojske in policije po aprilu 1919 ter Maistrovih aktivnosti. Avstrijski predstavnik v komisiji Pirkham naj bi celo dejal, da bi morali Avstrijci postaviti v Celovcu Maistru kip, ker so njegove metode dela na terenu koristile Avstriji. Kot zadnja razloga je Peck poudaril neambicioznost Avstrije v vojaškem smislu (Kraljevina SHS bi se prej zapletla v vojno s katero od sosednjih držav kot pa Avstrija) in tajnost glasovanja.⁹⁰ S temi razlogi so se v glavnem strinjali tudi raziskovalci koroškega plebiscita, velja pa omeniti še mnenje Janka Pleterskega, da je na izid plebiscita odločilno vplivalo obnašanje nemške socialdemokratske stranke (Pleterski, 1984, 35), česar pa pregledano britansko arhivsko gradivo ne potrjuje.

SKLEP

Možno je skleniti, da je Plebiscitna komisija svojo glavno nalogo, to je izvedba plebiscita, opravila uspešno. Vseeno se pojavlja vprašanje, ali je ravnala v skladu z določili saintgermain-ske pogodbe, na kar je opozoril omenjeni Tomšič. Ta je zapisal, da je komisija »*preseгла obseg svoje pristojnosti in tako kršila jasno in nedvoumno določene predpise senžermenske mirovne pogodbe*« (Tomšič, 1970, 406–407). To tezo je dokazoval s primerjavo med 50. členom saintgermain-ske pogodbe in ravnanjem komisije na terenu (Tomšič, 1970, 379–424). Pritrditi je treba njegovi ugotovitvi, da je bila mirovna pogodba z Avstrijo kršena v določilu, ki je predvidevalo, da je jugoslovanski predstavnik v komisiji sodeloval le pri razpravah, povezanih s cono A, avstrijski pa pri tistih, povezanih s cono B. Dejansko sta oba predstavnika sodelovala na vseh sejah, in sicer ne glede na to, ali je komisija razpravljala o odločitvah v posamezni coni ali pa o celotnem plebiscitnem območju. Kritični pa moramo biti do Tomšičeve ugotovitve, da je imel jugoslovanski predstavnik glasovalno pravico pri sprejemanju sklepov o coni A, avstrijski pa o coni B (Tomšič, 1970, 405). Mirovna pogodba je namreč jasno zapisala le to, da imata oba pravico prisostvovati posvetovanjem, medtem ko njunih glasovalnih pravic ni definirala. Predvidevala je le, da bodo odločitve sprejete na podlagi večine.⁹¹

Tomšič je torej kritiziral vmešavanje Plebiscitne komisije v upravo cone A. To je storila z ustanovitvijo svojih administrativnih organov in sprejetimi sklepi. Primernejša je ugotovitev, da mirovna pogodba ni dovolj natančno definirala pooblastil Komisije. S členoma, ki sta dovoljevala nadzor nad nepristransko upravo in zagotovitev svobodnega, poštenega ter tajnega plebiscita, bi teoretično lahko posegala v jugoslovansko (in tudi avstrijsko) upravo, če se ta ne bi držala smernic, potrebnih za pravilno izpeljan plebiscit. Mirovna pogodba nikjer ne omenja prihoda antantnih enot na plebiscitno območje (te so prišle nekaj dni pred izvedbo plebiscita), a je odločitev o njihovem prihodu spet temeljila na predpostavki, da je bil ta potreben za pošteno izvedbo plebiscita. Lahko bi kritizirali odločitev komisije o umiku jugoslovanskih enot iz cone A, a je ob tem treba omeniti, da je bilo očitno rekrutiranih premalo policijskih enot, ki bi ustrezno skrbele za red v njej.

90 TNA FO 371/4631 C 9525/147/3, Klagenfurt Plebiscite. S. Capel Peck to Earl Curzon, 20. 10. 1920. Peck je oktobra 1920 med drugim sklepal, da je začasna administracija v rokah Maistra v bistvu pustila slab vtis med tistimi Slovenci, ki niso imeli močnega jugoslovanskega čuta, zato pa naj bi nekateri avstrijski predstavniki izrazili mnenje, da bi Maistru morali postaviti spomenik, ker je s svojimi posegi vnesel med prebivalstvo veliko strahu (Bajc, 2011, 142).

91 TNA FO 608/22, 18614, Conditions of Peace with Austria, 2. 9. 1919.

CARINTHIA IN THE DECISIVE YEAR 1920: THE ACTIVITIES OF THE PLEBISCITE COMMISSION

Darko FRIŠ

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia

e-mail: darko.fris@um.si

Janez OSOJNIK

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia

e-mail: janez.osojnik1@gmail.com

Gorazd BAJC

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia

e-mail: gorazd.bajc@um.si

SUMMARY

Drawing on an analysis of mostly unpublished primary sources held by the British National Archives in London, this paper shows the work of the Inter-allied Plebiscite Commission, which operated between July and November 1920 in the area where the Carinthia plebiscite was held, and problems, it was facing. The Plebiscite Commission successfully carried out its primary job, which was defined by the Treaty of Saint-Germain, that was to conduct the plebiscite. At its meetings the Commission passed provisions and agreements that interfered especially in the administration of the plebiscite area, which it was not allowed to do by the Treaty. On the other hand it had the power to take measures to ensure free, fair and secret ballot. At the meetings, it is observed agreements on several occasions the Yugoslav representative disagreement with the passed agreements as well as the disparity between the French and the Italian representative. The doings of General Rudolf Maister were also troubling to the Commission, what was repeatedly complained by the British representative of the Commission Sydney Capel Peck, who was also its president. He also demanded his removal from the plebiscite area. There are no reports of Maister's presence in October and that suggests that Peck was successful in his request. In addition to the minutes of the Commission's meetings, British sources also provide us with an insight into the correspondence between the British representative and the Foreign Office. On this basis there is possible to determine the consistency of the British representative regarding the sending of data of the situation in the plebiscite area, his observations and internal comments by the officials of the British Foreign Office. This is especially interesting due to the fact that the British representative often had a key role by the passing of the Commission's agreements.

Keywords: Klagenfurt, Carinthia, July–November 1920, Plebiscite Commission, Sydney Capel Peck, Rudolf Maister, plebiscite, Great Britain, diplomacy

VIRI IN LITERATURA

- DBFP, 1/XII** – Documents on British Foreign Policy 1919–1939. First Series, Volume XII, Butler, R., Bury, J. P. T. & M. E. Lambert (ur.). London, Her Majesty's Stationery Office, 1962.
- Slovenec** – Ljubljana, 1873–1945.
- Slovenski narod** – Ljubljana, 1868–1943.
- TNA EXT 1** – The National Archives, Kew-London, nekdanji Public Record Office (TNA), fond Large documents extracted from various record series held at the Public Record Office, Kew, before 1997, 1695–1976 (EXT 1).
- TNA FO 371** – TNA, fond Foreign Office: Political Departments: General Correspondence, 1906–1966 (FO 371).
- TNA FO 608** – TNA, fond Peace Conference: British Delegation, Correspondence and Papers, 1918–1920 (FO 608).
- TNA FO 893** – TNA, fond Ambassadors to the Peace Conference, Paris: Minutes of Proceedings, 1920–1930 (FO 893).
- TNA FO 895** – TNA, fond Inter Allied Plebiscite Commission (Peck Commission): British Section, Minutes and Correspondence, 1920 (FO 895).
- Alatri, P. (1959):** Nitti, D'Annunzio e la questione adriatica (1919–1920). Milano, Feltrinelli.
- Antoličič, G. (2017):** Dr. Vilko Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine po prevratu (1919–1920). *Studia Historica Slovenica*, 17, 3, 929–948.
- Bajc, G. (2011):** Diplomacija Velike Britanije in Slovenci v času nastajanja Jugoslovanske države. V: Rahten, A. & J. Šumrada (ur.): Velikih pet in nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev / Les cinq grands et la création du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes. Loka pri Mengšu, Ljubljana, Center za evropsko prihodnost, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 99–156.
- Barker, T. M. (1984):** The Slovene minority of Carinthia. New York, Columbia University Press.
- Gačič, A. (2017):** Bogumil Vošnjak. Politik in diplomat. Ljubljana, Jutro.
- Grafenauer, B. (1970):** Slovenska Koroška v diplomatski igri leta 1919. V: Pleterski, J., Ude, L. & T. Zorn (ur.): Koroški plebiscit: razprave in članki. Ljubljana, Slovenska matica, 295–378.
- Griesser Pečar, T. (2010):** Der Stellung des Slowenischen Landesregierung zum Land Kärnten 1918–1920. Klagenfurt, Ljubljana, Wien, Mohorjeva / Hermagoras.
- Guštin, D. (2011):** Strateško-operativna (za)misel Rudolfa Maistra o uporabi oboroženih sil v času gradnje nacionalne države 1918–1919. *Časopis za zgodovino in narodopisje*. 82 = 47, 2–3, 18–36.
- Hartman, B. (1998):** Rudolf Maister, general in pesnik, Ljubljana, Državna založba Slovenije.

- Jenuš, G. (2017):** "Ljubi Bog, kako varovati, česar ni; saj vendar pri vseh koncih in krajih sili v Mariboru slovenski značaj na dan!" Johann Schmiderer – zadnji mariborski župan avstrijske dobe. *Studia Historica Slovenica*, 17, 3, 901–927.
- Kacin Wohinz, M. (1972):** Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo, 1918–1921. Maribor, Trst, Obzorja, Založništvo tržaškega tiska.
- Kladnik, T. (2011):** General Rudolf Maister. *Studia Historica Slovenica*, 11, 2–3, 463–482.
- Klokočovnik, S. (2009):** Boj za slovensko severno mejo 1918–1920. Diplomsko delo. Maribor, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino.
- Kos, M. (1990):** Koroški plebiscit: razstava in simpozij, Slovenj Gradec, november-december 1990. Slovenj Gradec, Koroški pokrajinski muzej revolucije.
- Ledeer, M. A. (1975):** D'Annunzio a Fiume. Roma, Bari, Laterza.
- Lederer, I. J. (1963):** Yugoslavia at the Paris Peace Conference: a study in frontier-making. New Haven, London, Yale University press.
- MacMillan, M. (2003):** Paris 1919. Six months that changed the world. New York, Random House.
- Micheletta, L. (1999):** Italia e Gran Bretagna nel primo dopoguerra. Le relazioni diplomatiche tra Roma e Londra dal 1919 al 1922. Vol. I. Roma, Jouvence.
- Monzali, L. (2015):** Gli italiani di Dalmazia e le relazioni italo-jugoslave nel Novecento. Venezia, Marsilio.
- Oblak, J. C. (1925):** Sursum Corda! (ob petletnici plebiscita). V: Rožič, V. (ur.): Boj za Koroško: spominska knjižica ob 5-letnici koroškega plebiscita. Ljubljana, "Jug", 160.
- Osmanczyk, E. J. (2003):** Encyclopedia of the United Nations and International Agreements. Volume 1: A to F. New York, London, Routledge.
- Pivec, G. (2015):** Sanitetna služba Maistrove vojske. *Studia Historica Slovenica*, 15, 3, 533–547.
- Pleterski, J. (1984):** Koroški Slovenci in plebiscit. V: Liška, J. & F. Brglez (ur.): Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes. Ljubljana, Celovec, Komunist, Drava, 34–39.
- Potočnik, D. (2008):** Zgodovinske okoliščine delovanja generala Rudolfa Maistra na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju. Ljubljana, Koščak.
- Rahten, A. (2011):** Mednarodne okoliščine Maistrove akcije. *Časopis za zgodovino in narodopisje*. 82 = 47, 2–3, 5–17.
- Rajšp, V. (2011):** General Maister in slovenska severna meja. *Časopis za zgodovino in narodopisje*. 82 = 47, 2–3, 37–48.
- Ravbar, M. (2015):** Maistrova eskadrilja: letalci v Mariboru v letih 1918 in 1919. *Studia Historica Slovenica*, 15, 3, 511–532.
- Roland L'Estrange, B. (1922):** The Klagenfurt Plebiscite. *The Geographical Journal*, 60, 2, 112–124.
- Sharp, A. (2008):** The Versailles Settlement. Peacemaking after the First World War, 1919–1923. New York, Palgrave, Macmillan.
- Sretenović, S. (2011):** Francija in ustanovitev Kraljevine SHS. V: Rahten, A. & J. Šumrada (ur.): Velikih pet in nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev / Les cinq grands et la création du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes. Loka pri Mengšu,

Ljubljana, Center za evropsko prihodnost, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 15–51.

Švajncar, J. J. (2014): General Rudolf Maister: zamolčano. Logatec, Vojni muzej.

Tasić, D. (2009): Army of the Kingdom of Serbians, Croats and Slovenes and the seizing of new borders 1919–1920: the example of Old and Southern Serbia. *Studia Historica Slovenica*, 9, 1, 67–80.

Tomšič, I. (1935): Nekaj pogledov na pravno organizacijo plebiscita na Koroškem z dne 10. oktobra 1920. Ljubljana, Društvo "Slovenski pravnik".

Tomšič, I. (1970): Problemi sodobnega meddržavnega plebiscita in koroški plebiscit leta 1920. V: Pleterski, J., Ude, L. & T. Zorn (ur.): Koroški plebiscit: razprave in članki. Ljubljana, Slovenska matica, 379–435.

Ude, L. (1970): Vojaški boji na Koroškem v letu 1918/1919. V: Pleterski, J., Ude, L. & T. Zorn (ur.): Koroški plebiscit: razprave in članki. Ljubljana, Slovenska matica, 131–214.

Wutte, M. (1985): Kärntens Freiheitskampf 1918–1920. Klagenfurt, Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten.